

Hoofdstuk 6 van Antoon De Baets, *Gebruik en misbruik van geschiedenis*

(Amsterdam: Boom, 2008), 181–202, 239–241.

Hoofdstuk 6

EEN ETHISCHE CODE VOOR HISTORICI

‘Wetenschap zonder geweten is slechts verderf van de ziel.’

—François Rabelais¹

Vóór de jaren negentig van de twintigste eeuw bogen historici zich vaak over kwesties van beroepsethiek, maar niettemin stonden die kwesties zelden in het brandpunt van de belangstelling. Het moreel besef is in het historisch beroep altijd tamelijk groot geweest en tegelijk altijd tamelijk onzichtbaar. Al twee eeuwen stonden en staan de problemen van historische waarheid en methode centraal in de professionele opleiding van geschiedenisstudenten. Tegelijk waren veel historici achterdochtig tegenover ‘grote principes’ en geloofden sommigen zelfs dat waarden en ethiek niet werkelijk deel uitmaakten van de geschiedschrijving. Daar kwam bij dat veel van de meest problematische ethische kwesties zich niet aandienden tijdens, maar voor of na, het onderzoek en onderwijs en bijgevolg zelden in historische werken opdoken. Het was tekenend dat deze morele kwesties zich vooral openbaarden wanneer historici hun studenten opleidden, essays beoordeelden, nieuw personeel aanwierven, toegang zochten tot gesloten archieven, citeerden uit vertrouwelijke documenten,

of onderzoek in opdracht ondernamen. En af en toe werden die kwesties toch in historische werken geweven, en dan bij voorkeur in de inleiding (en daar met name in de paragrafen die de achtergrond van het werk toelichtten), het besluit of de voetnoten. Bij gelegenheid doken ze ook na publicatie op, bijvoorbeeld wanneer boekrecensies verhitte discussie uitlokten, wanneer personen die voorwerp van onderzoek waren geweest zich beledigd voelden en voor de rechter gelijk poogden te halen (zie hoofdstuk 3), of wanneer auteurs effect najaagden en te veel toegevingen deden aan de waan van de dag.

De jaren negentig van de twintigste eeuw

Misschien verklaart bovenstaande waarom de beroepsethiek het grootste deel van de twintigste eeuw nauwelijks de aandacht van academische historici had.² Rond 1990 veranderde dat onder de impuls van drie lange-termijnbewegingen. De eerste was de val van een reeks dictaturen die berucht waren door hun geschiedvervalsing: dat leidde geleidelijk tot de verspreiding van de democratie en tot betere condities voor een verantwoorde geschiedschrijving (zie hoofdstuk 1). De tweede beweging was eveneens globaal: de toename van het mensenrechtenbesef sinds de Tweede Wereldoorlog. De groeiende gevoeligheid voor de vrijheid van informatie, de bescherming van menselijke onderzoekssubjecten, de geïnformeerde toestemming, de aandacht voor de persoonlijke levenssfeer en voor reputaties, de afhankelijkheid van de wetenschap van politieke, militaire of economische machten, en de potentieel negatieve effecten van toegepaste kennis: na 1960 noopten zij vele wetenschappelijke disciplines tot het opstellen van ethische codes.³

De derde beweging was de toenemende erkenning van de eigentijdse geschiedenis als een volwaardig deel van de historiografie. De eigentijdse geschiedenis was een verdachte tak van de geschiedenis geweest vanaf de dagen van Leopold von Ranke (1795-1886) tot lang na de Tweede Wereldoorlog omdat zij niet leek te voldoen aan de wetenschappelijke eis van distantie,

maar contemporaine kwesties met een hoog ethisch gehalte – zoals genocide, slavernij, racisme en kolonialisme – kwamen tijdens de jaren 1990–2000 in het brandpunt te staan van talrijke polemische uitwisselingen. Deze kwesties leidden tot de vraag in welke mate dit onrecht nog hersteld moest en kon worden. Bovendien waren de meeste overlevenden van de Armeense genocide, van de Holocaust en van talrijke misdrijven tegen de menselijkheid in koloniale landen ondertussen gestorven; het verdwijnen van de getuigen maakte het makkelijker om deze misdrijven te ontkennen (hoofdstuk 3). In een reactie op deze ontkenning van de geschiedenis, begon men te spreken van een ethische ‘herinneringsplicht’ (hoofdstuk 5).

Bovenop deze drie algemene trends maakte een aantal specifieke ontwikkelingen in de jaren negentig van de twintigste eeuw van ethiek een onderwerp van intens debat op het terrein van de geschiedenis. Het openen van de geheime archieven op het einde van de Koude Oorlog was een eerste factor. Meer dan ooit tevoren werd daardoor duidelijk hoezeer de geschiedenis vervalst was, en kon worden. Een tweede factor was de overdaad aan informatie die beschikbaar kwam via het internet na 1995. De wildgroei van amateuristische geschiedversies deed het risico op misbruik van de geschiedenis toenemen (hoofdstuk 1), omdat niet iedereen geneigd is om de essentiële standaard van integriteit hoog te houden. Dit herinnert de historici er aan dat een nauwgezette toepassing van de historisch-kritische methode een onbetwistbare noodzaak blijft. Een derde factor (in enkele landen, althans) was de om zich heen grijpende cultus van de herinnering waardoor sommigen zich afvroegen of het verleden onder het mom van herdenkingen en erfgoed een nieuw soort seculiere religie was geworden.⁴ Zij betoogden dat het geleidelijke verlies aan gezag van traditionele instellingen zoals de staat, de school en de kerk sinds op zijn minst de jaren zestig van de twintigste eeuw in het Westen een leegte had achtergelaten die voor veel mensen kennelijk gevuld moest worden door geschiedenis met een moralistische inslag. Een laatste factor trof niet alleen de geschiedwetenschap maar alle academische disciplines. De groeiende rol van het economisch gestuurde

managementperspectief en de daarmee gepaard gaande trend om te snijden in budgetten en om fondsverstrekking door derde partijen aan te trekken, bedreigden het academische beroep in de kern. Het werd de academici duidelijk dat ze een verdediging moesten ontwikkelen tegen niets minder dan een frontale aanval op de academische vrijheid en het systeem van de vaste aanstellingen en dat zij zich dienden te verweren tegen ontprofessionaliseringspogingen (pogingen waarbij ambtenaren macht onttrekken aan de deskundigen).⁵ Een reflectie over basisprincipes was een essentieel onderdeel van deze verdediging.

Staan in het oog van al deze stormen verkeerden de historici zelf in moeilijkheden. Een diepe epistemologische crisis die werd veroorzaakt door het postmodernisme had twijfel opgeroepen over de mogelijkheid om 'de' historische waarheid ooit te achterhalen. De crisissen binnen en buiten de professie dwongen historici om dieper na te denken over de kern van hun wetenschap en beroep en de ethische grondslagen ervan. Maar eigenaardig genoeg hebben deze ontwikkelingen nog niet geleid tot een internationaal erkende ethische code voor historici.

Ethische codes in de geesteswetenschappen

Op het vlak van de codificatie van de vakethiek loopt de geschiedwetenschap achterop bij andere wetenschappelijke disciplines, ofschoon de UNESCO belangrijke richtlijnen voor de academische ethiek formuleerde in een *Aanbeveling* van 1997. Ze bepaalde onder meer het volgende:

'Instellingen van hoger onderwijs zouden verantwoordelijk moeten zijn voor (...) het opstellen (...) van ethische verklaringen of codes om het personeel in het hoger onderwijs de weg te wijzen in onderwijs, wetenschap, onderzoek en aanvullend werk (...).'⁶

De afgelopen drie decennia werden er ethische codes opgesteld in aanverwante wetenschappen

zoals museologie, archeologie en archivalie. Voor musea begon het nadenken over ethische kwesties in de vroege jaren zeventig toen ze merkten dat hun acquisities en de internationale circulatie van cultureel eigendom onder onduidelijke omstandigheden plaatsvonden.⁷ In de archeologie moesten de wetenschappers leren omgaan met de zorgen van levende personen wier voorouders zij bestudeerden; de gespannen verhouding tussen archeologen en inheemse volkeren in de jaren waarin de Native American Graves Protection and Repatriation Act (1990) in de Verenigde Staten werd voorbereid, leidde tot codificatie in die professie (hoofdstuk 4).⁸ Bij archivalie ging het over de vrijheid van en toegang tot informatie, het auteursrecht en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.⁹

Bij deze wetenschappen versnelde affaires en schandalen het proces. Zo werd bijvoorbeeld de discussie over vakethiek onder Amerikaanse archivalie aangewakkerd door het geval van historicus Francis Loewenheim, werkzaam aan Rice University in Houston, Texas. In 1968 beschuldigde Loewenheim de Rooseveltbibliotheek ervan zes brieven van de Amerikaanse ambassadeur in Duitsland (en historicus) William Dodd aan president Franklin Roosevelt te verbergen. Hij had ze nodig voor zijn uitgave van de correspondentie tussen Dodd en Roosevelt. Hij verklaarde dat hij het slachtoffer van discriminatie was geworden omdat de brieven later waren gebruikt door de archivalie van de bibliotheek, Edgar Nixon, voor diens boek uit 1969, *Franklin D. Roosevelt and Foreign Affairs, 1933-37*. De beschuldigingen werden onderzocht door een gezamenlijk comité van de American Historical Association en de Organization of American Historians. Dat comité concludeerde in een rapport van augustus 1970 dat de documenten niet opzettelijk en systematisch waren achtergehouden en verwierp de aantijgingen. Deze affaire leidde tot een debat onder archivalie.¹⁰

Een van de eersten om systematisch over de plichten van historici na te denken was de Belgische rechtshistoricus John Gilissen in 1960. Curieus genoeg was Gilissens positie paradoxaal: hij keerde zich tegen een ethische code omdat hij dat een star instrument vond,

maar zei ook dat als historici niet eigenhandig hun ‘gewoonteregels’ formuleerden, rechters dat in hun plaats zouden doen. Vervolgens stelde hij, op basis van rechtszaken waarin historici gedaagd waren geweest, zelf tien van deze ‘gewoonteregels’ op.¹¹ Vandaag hebben slechts weinige nationale historiciverenigingen een ethische code. De American Historical Association (AHA), die al in 1987 een *Statement on Standards of Professional Conduct* aannam (na discussies die teruggaan tot de vroege jaren zeventig van de twintigste eeuw), loopt daarbij voorop.¹² In 2001 nam ook de Australian Council of Professional Historians Associations een *Code of Ethics and Professional Standards* aan, in 2003 gevolgd door de Australian Historical Association.¹³ Eind 2004 volgden de Zwitserse historici.¹⁴ En in 2007 lanceerde de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen *Richtlijnen voor historisch-wetenschappelijk onderzoek in opdracht*.

Het Internationaal Comité voor Historische Wetenschappen heeft zelf geen code. Zoals uitgelegd in hoofdstuk 1, werd artikel 1 van zijn *Constitutie* aangepast in 2005. Het luidt:

‘Het [= het Internationaal Comité voor Historische Wetenschappen] zal de vrijheid van mening en meningsuiting in het domein van het historische onderzoek en onderwijs verdedigen; het verzet zich tegen het misbruik van de geschiedenis en het zal elk middel te zijner beschikking aanwenden om ethisch professioneel gedrag van zijn leden te waarborgen.’¹⁵

Dat is een recente en duidelijke, maar ook nogal laconieke uitspraak van het Internationaal Comité voor Historische Wetenschappen over beroepsethiek. Kortom, de vooruitgang in de codificatie van de ethiek is traag geweest. Een mogelijke verklaring hiervoor schuilt in Rolf Torstendahls bewering dat er op het einde van de twintigste eeuw geen unanimité onder de historici bestond over gemeenschappelijke normen of een gemeenschappelijke identiteit.¹⁶

Waarom dat zo is, blijft onduidelijk.

Vooraf subdisciplines die werken met mondelinge of vertrouwelijke schriftelijke gegevens vertonen gevoeligheid voor ethiek en zijn meer gemotiveerd om een code te ontwikkelen. De tak van de geschiedenis die het gevoeligst is voor codificatie van de ethiek is de mondelinge geschiedenis.¹⁷

Redenen om een ethische code te verwerpen

Waarom zouden historici eigenlijk een ethische code aannemen? Er zijn veel argumenten tegen codes te bedenken. Laten we ze één voor één nagaan en er lessen uit trekken.

1 Wij hebben geen code nodig

Het argument. De traditionele visie is dat een code overbodig is omdat alle historici het essentiële adagium kennen en toepassen: dat naar de historische waarheid wordt gezocht en dat erover wordt gediscussieerd, en niet dat ze wordt opgelegd. Of, in een variant, dat het enige wat historici nodig hebben een democratisch en publiek debat is waarin het bewijs van alle partijen gewogen wordt.

De repliek. Het argument klopt, maar is te laconiek. Ook ik geloof stellig dat historische waarheid gezocht moet worden en niet opgelegd, en dat historici de kracht van argumenten en niet van dwang moeten aanwenden om hun gezamenlijke doel te bereiken. En een democratisch en publiek debat is de zuurstof van de historische wetenschap. Het probleem is dat de misbruikers van de geschiedenis ófwel het openbaar debat vermijden omdat hun misbruik is gebaat bij geheimhouding (bijvoorbeeld bij plagiaat en censuur) ófwel dat openbaar debat manipuleren en desnoods anderen voor de rechter slepen om hun opvattingen luidkeels te propageren (bijvoorbeeld bij genocide-ontkenning).

2 Een code is een politiek instrument

Het argument. Waarden en ethiek maken geen deel uit van de geschiedschrijving maar van de politiek.

De repliek. Zij die deze stelling verdedigen, schijnen niet te geloven dat het zinvol of zelfs mogelijk is om rationeel over ethiek te discussiëren, en dat sommige ethische beslissingen objectief beter zijn dan andere.¹⁸ Omdat dat kan, behoort de discussie over ethiek niet meer of niet minder tot het domein van de politiek dan andere aspecten van de geschiedschrijving. Het is waar dat morele wijsheid tot op zekere hoogte van historische omstandigheden afhangt en geleidelijk kan veranderen. Juist daarom moet een ethische code gezien worden als een geheel van voortdurend te perfectioneren principes. Deze set is wellicht de beste die op een gegeven moment voorhanden is, maar hij moet wel voortdurend getest worden, omdat elke code altijd te verbeteren is.

3 Wij hebben al een code

Het argument. De rechten en plichten van historici staan al in algemene richtlijnen zoals de *Universele verklaring voor de rechten van de mens* en UNESCO's *Aanbeveling*, en bijgevolg is een bijzonder handvest niet nodig.

De repliek. Het is waar dat codes elkaar vaak overlappen. De visie dat algemene richtlijnen volstaan is echter overhaast. Algemene verklaringen spreken historici als mensen respectievelijk als deskundigen aan, maar gaan niet in op de ethische kwesties eigen aan het historische beroep en de historische wetenschap. Een specifieke code moet wel complementair zijn aan de algemene richtlijnen.

4 Een code kan misbruikt worden

Het argument. Een code kan, eenmaal aangenomen, gemanipuleerd en misbruikt worden.

De repliek. Inderdaad zijn de risico's niet denkbeeldig: in verkeerde handen kan een code dienen om het legitieme historische debat af te remmen, te ontmoedigen of ontoelaatbaar te vernauwen, of om heksenjachten te ontketenen tegen 'ketterse' historici. Daarom moet een code eerst en vooral opgesteld worden door een erkende, op democratische leest geschoeide, vereniging van historici. Vervolgens moet een code bepalen dat alle principes ervan samenhangen en dat geen enkel principe geïnterpreteerd mag worden met argumenten die strijdig zijn met de geest van de code.

5 Een code is zélf een vorm van misbruik

Het argument. Een ethische code beperkt de vrijheid van de historici en de discussies die ze voeren, en is daarom zélf onethisch.

De repliek. Het is zonder meer waar dat een ethische code grenzen stelt aan de vrijheid van de historici, want die vrijheid is niet grenzeloos (zie hoofdstukken 3 en 5). Maar een code poogt de grenzen van die vrijheid te omschrijven zonder die vrijheid zelf te compromitteren. De principes van de code gaan dan ook veeleer over de *intentie waarmee en de condities waaronder* het gedrag van historici zich voordoet dan over de *inhoud* ervan. De code is geen substantieel maar een procedureel instrument. Bovendien bleek uit hoofdstuk 1 dat de demarcatie tussen verantwoord en onverantwoord gebruik van de geschiedenis soms moeilijk te bepalen is, en dan helpt een code de historici om die scheiding aan te brengen en geschiedenis die ondubbelzinnig onverantwoord is, te bestrijden. Ten slotte, codes kunnen historici helpen bij de inschatting van de risico's die verbonden zijn aan hun rol als belangenbehartigers van de doden (hoofdstuk 4) en in het afwegen van kwesties van postume privacy en reputatie (hoofdstuk 3). Codes bieden niet, zoals sommigen beweren, een geïdealiseerd profiel van het vak. Ze helpen problemen op te lossen, maar het zijn geen passe-partouts. Het zijn kompassen die ons oriënteren bij het beantwoorden van dwingende vragen

over verantwoord gedrag.

6 Een code is een rigide instrument

Het argument. Een ethische code is rigide en bureaucratisch, de toepassing ervan vertraagt het dagelijkse werk. Het is meer een corporatistisch dan een professioneel instrument. Reeds historicus August Ludwig von Schlözer (1735-1809) bekeek de standaardisatie van regels sceptisch en beschouwde dat regel als een gevangenschap.¹⁹

De repliek. Deze praktische tegenwerping is makkelijk te beantwoorden. Een code is geen corporatistisch instrument want geschiedenis is geen gilde: de titel 'historicus' is niet beschermd door examens of certificaten: eenieder die een historisch werk schrijft, kan hem opeisen. Met een titel die zo vatbaar is voor misbruik, is geschiedenis enkel een beroep in de zin en in de mate dat zijn beoefenaren hun werk vrijwillig langs bepaalde standaarden afmeten. Bovendien is het hanteren van een code in sterke mate een kwestie van gewoonte. Soms zal het inderdaad het werk vertragen. Als de vertraging veroorzaakt wordt door codespecifieke tekorten, dan moet een betere versie de oude vervangen. Als ze veroorzaakt wordt door een proces van reflectie, dan was de vertraging terecht. Soms ook zal de code het werk versnellen, omdat zij twijfels wegneemt en in antwoorden op belangrijke vragen voorziet. De historiografische vooruitgang komt dus normaal gesproken niet in het gedrang.

7 Een code is niet effectief

Het argument. Een code is bedoeld om theoretisch te blijven; zij kan niet effectief afgedwongen worden en zal geen schade voorkomen.

De repliek. De discussie over de efficiënte toepassing van codes heeft twee polen: repressie en preventie. De repressieve strategie loopt langs twee routes. De ene is het opleggen van *gebiedende* maatregelen, zoals het oprichten van een 'Orde van Historici' om geschillen te

beslechten. De andere is het opleggen van *verbiedende* maatregelen zoals het organiseren van boycotts, het aanspannen van processen tegen *malafide* historici of het ijveren voor wetgeving die ontkenning van genocide strafbaar stelt. Ik ken weinig historici die verbiedende maatregelen of het idee van een Orde voorstaan, maar over de kwestie van arbitrage bij geschillen wordt druk gepraat.

Ik wil in dit verband kort de Amerikaanse ervaring in herinnering brengen. In 1987 nam de American Historical Association een zogenaamd *Addendum on Policies and Procedures* (voor het laatst herzien in 1997) aan. Daarin werd beschreven hoe haar Afdeling voor beroepszaken vermeende inbreuken van historici op haar *Statement on Standards of Professional Conduct* moest aanpakken. In de inleiding tot de versie van dit *Statement* uit 1999 kon men het volgende lezen:

‘Ofschoon het afdwingen van deze standaarden een deel van haar werk is, hoopt de afdeling dat haar toezichhoudende activiteiten zullen afnemen naarmate historici vertrouwd worden met hun professionele verantwoordelijkheden.’

In mei 2003 schatte de toenmalige voorzitter van de Afdeling voor beroepszaken, William Cronon, dat er jaarlijks 50 tot 100 verzoeken voor geschillenbeslechting waren, maar dat minder dan tien gevallen formeel onderzoek nodig maakten. De meeste waren plagiaatskwesties. In de inleiding tot de versie van het *Statement* (eveneens uit mei 2003) kondigde de Raad van de American Historical Association echter aan dat het niet langer wangedrag van historici zou onderzoeken, en wel omdat de middelen hiervoor ontoereikend waren en omdat het gezag ontbrak om sancties op te leggen. In januari 2005 verscheen er een grondig gereviseerd *Statement*, dit keer zonder *Addendum*.²⁰ In 1995 had ook de American Anthropological Association de beslissing genomen niet meer aan bemiddeling te doen, maar

de American Psychological Association, de American Sociological Association en de American Political Science Association zetten hun arbitrageprogramma's voort.

Deze Amerikaanse ervaring lijkt het argument te bevestigen dat een code niet efficiënt is omdat de toepassing ervan (te) moeilijk is. In elk geval levert arbitrage als vorm van implementatie van de code de nodige problemen op. Anderzijds denk ik dat de drie stadia in het ontwikkelen van richtlijnen (codificeren, bindend maken, toepassen) als langetermijnprocessen moeten worden gezien. De Amerikaanse ervaring leert ons echter niet dat geschillenbeslechting onmogelijk of onwenselijk is. Bovendien lijken rechters gevoelig te zijn voor het gebruik van professionele standaarden; in toenemende mate nemen ze althans akte van standaarden van professionele journalistiek in perszaken. De leidende specialist in mediarecht, Eric Barendt, gaf commentaar op deze ontwikkeling:

'Het opleggen van een standaard van "verantwoorde journalistiek" (...) kan de uitoefening van het recht op vrije meningsuiting en van het recht van de media ontmoedigen of afschrikken. Maar dat zou best een wenselijke afschrikking kunnen zijn.'²¹

In beginsel zou, vind ik, een vereniging van historici nooit mogen weigeren formeel of informeel advies te geven als haar leden of anderen die betrokken zijn in ethische conflicten of dilemma's daar zelf om verzoeken. In ieder geval zou elke vereniging van historici, zelfs al arbitreert ze niet, systematisch documentatie moeten verzamelen over de huidige stand van ethische vraagstukken in de professie en over haar bekende affaires van onverantwoord gebruik en misbruik van de geschiedenis. De taak van het verzamelen van relevante informatie over ethische kwesties slaat ook de brug naar de andere toepassingsstrategie: preventie. De preventieve benadering gaat ervan uit dat een code dient om het morele besef en het morele

debat onder historici te stimuleren en richting te geven. Volgens deze redenering moet de code een verplichte plaats op het academische curriculum krijgen en onderwezen worden aan geschiedenisstudenten in het kader van een programma van ethische kwesties voor historici. In tabel 6.1 wordt een voorbeeld van een dergelijk programma geschetst:

TABEL 6.1
SUGGESTIES TEN BEHOEVE VAN EEN VAK
ETHISCHE KWESTIES VOOR HISTORICI

Delen	Items
<i>Ethiek en ~</i>	
<i>codes</i>	Vergelijkende studie van ethische codes voor historici enerzijds en die voor archivariissen, museumdeskundigen, archeologen, antropologen, journalisten en rechters anderzijds Studie van ethische codes als bronnen
<i>misbruik en onverantwoord gebruik van de geschiedenis</i>	Misbruik van de geschiedenis (= het gebruik ervan met de bedoeling te misleiden) en onverantwoord gebruik van geschiedenis (= het misleidend of nalatig gebruik ervan) op het vlak van: <ul style="list-style-type: none"> * heuristisch (gegevens als bronnen): het onverantwoorde vernietigen, verzamelen of gebruik van bronnen van anderen; het uitvinden van eigen bronnen; * epistemologie (gegevens als woorden): het onverantwoorde beschrijven en analyseren van gegevens; * pragmatiek (gegevens als werken): liegen over autobiografie of over de werken; receptie van de werken door censoren; leveranciers van gegevens, opdrachten, contracten, fondsen; redacteurs en uitgever; recensenten; of het publiek Geschiedenis van het misbruik van de geschiedenis Het opsporen van het misbruik van de geschiedenis
<i>Sociologie van ~</i>	
<i>de historici</i>	Studie van types historici zoals nobelprijswinnaars, mythenverbrijzelaars, mentoren, oprichters van instellingen, rectoren en decanen, oprichters van tijdschriften, geschiedenisleerboekauteurs, bronnenuitgevers, autodidactische historici, politiek actieve historici, televisiepersoonlijkheden, hofhistorici, pseudo-historici... Waarden, motieven, engagement, retroactieve morele oordelen van historici
<i>het beroep</i>	Historici als wetenschappers en als deskundigen Het historische beroep: demografische evolutie van het beroep; het leerplan, het toekennen van graden; de toelating van studenten; de rekrutering (selectie en bevordering) en het ontslag van personeel Vervolgde historici: dissidenten, ballingen/vluchtelingen Historici en verzet tegen vervolging Historici en solidariteit: mensenrechtenactivisme van historici
<i>het historische werk</i>	Fraudegevoeligheid van historiografische genres, in het bijzonder bronnenuitgaven, genealogieën, biografieën, overlidensberichten, kronieken, chronologieën, annalen, kaarten, foto's, bibliografieën,

	historische woordenboeken, encyclopedieën, statistieken, registers, archiefcatalogi en geschiedenisleerboeken Censuur; zelfcensuur; propaganda; taboes; omissies
<i>Historici en ~</i>	
<i>archeologie</i>	Fraude in de archeologie: motieven en gevallen Archeologie en inheemse volkeren
<i>archieven</i>	Archiefzuivering: verwijderen, verbergen, verwaarlozen, illegaal vernietigen van archieven Archieftoegang en geheimhouding van archieven Intimideren en elimineren van producenten, eigenaren en bewaarders van bronnen Archieven van dictators, van waarheidscommissies, van gerechtshoven en tribunalen
<i>erfgoed</i>	Opzettelijk beschadigen, vernietigen of plunderen van erfgoed Illegaal verzamelen en verhandelen van erfgoed
<i>onderwijs</i>	Leerplanbepaling en haar determinanten Geschiedenisleerboeken: selectie, gebruik, manipulatie, controverses
<i>onderwerpen van onderzoek</i>	Privacy: zaken tegen historici betreffende privacy-inbreuk Reputatie: smaadzaken tegen historici
<i>wetgeving</i>	Wetten inzake auteursrecht; inzake vrijheid van meningsuiting, openbaarheid van bestuur, officiële geheimen, <i>habeas data</i> en archieven; inzake privacy en diffamatie (smaad en laster)
<i>rechters</i>	Verschillen tussen rechters en historici, en tussen juridische en historische waarheid Rechtszaken over historische kwesties voor nationale en internationale gerechtshoven
<i>groepen</i>	Groepen als opdrachtgevers Publieke herdenkingen
<i>sponsors</i>	Druk en controle van sponsors
<i>overheid</i>	De overheid als opdrachtgever Officiële geschiedenissen; officiële herdenkingen; officiële historische projecten (musea, etc) Geschiedenis als overheidspropaganda Staats- en regeringshoofden met sterke interesse voor geschiedenis
<i>politieke context</i>	De relatie tussen historiografie enerzijds en democratie of dictatuur anderzijds
<i>UNESCO</i>	Discussies over academische vrijheid Discussies over materieel en immaterieel erfgoed, over positieve en negatieve elementen van het erfgoed
<i>VN-Mensenrechtenraad</i>	Discussies over straffeloosheid voor, en reparatie van, historisch onrecht; discussies over het recht op waarheid Historici, waarheidscommissies, forensische antropologie, massagraven De omgang met collectieve trauma's na conflicten; spijtbetuigingen

8 *Een code moet nationaal zijn, niet universeel*

Het argument. Elk land heeft zijn eigen historiografische tradities en eigenaardigheden en die moeten in een code weerspiegeld zijn. Als er dan toch een code zou nodig zijn, dan moet die nationaal zijn.

De repliek. Het onderzoek en onderwijs in de geschiedenis vormen, ondanks hun sterke nationale inslag wat organisatie, fondsen en archieven aangaat, een wereldwijde onderneming.²² Daarom moet een code een universele en geen nationale geest uitdragen. Het kan niet anders. Hoewel de Amerikaanse, Australische en Zwitserse ethische codes op uiteenlopende wijzen zijn samengesteld, zijn ze volstrekt niet onverzoenbaar. Ze overlappen elkaar, maar leggen de nadruk op verschillende principes. Die benaderingen moeten tot op zekere hoogte geünificeerd worden. Tegelijk moet er altijd aanzienlijke ruimte blijven voor speciale punten van zorg van de plaatselijke verenigingen van historici die de code opstellen (punten die samenhangen met een specifieke regio of land).

Redenen om een ethische code aan te nemen

De argumenten tegen een code zijn niet zomaar opzij te schuiven. Ze leveren waardevolle waarschuwingen en lessen op. Dat zijn de volgende. Ten eerste, een code is niet eeuwig, maar voorlopig; zij moet regelmatig herzien worden. Een code is een kompas dat als gids dient om wijze ethische beslissingen te nemen, maar het is geen onfeilbaar middel. Een kompas garandeert niet dat iemand veilig naar de haven zeilt, maar op kritische momenten kan het de juiste richting aanwijzen. In combinatie met kaarten, ervaring, goede uitrusting, volharding, samenwerking en wijsheid is het onontbeerlijk. Ten tweede, een code moet beslist universeel zijn in benadering, maar plaats bieden aan nationale eigenaardigheden. Ten derde, om zijn transparantie te bewijzen, moet een code expliciet melding maken van relevante teksten van groter bereik en invloed; om zijn meerwaarde te bewijzen, moet zij kwesties eigen aan het

historische beroep en de historische wetenschap aansnijden. Ten vierde, de bewaker van de code moet een erkende en democratisch georganiseerde vereniging van beroepshistorici zijn, die breed vertrouwen geniet omwille van haar professionaliteit, maar die tegelijk openstaat voor de ethische discussie. Deze vereniging moet documentatie verzamelen over die discussie in de breedst mogelijke zin. Ten vijfde, hoewel waarschijnlijk repressie en preventie beide in gedoseerde mate nodig zijn, verdient een code die aanbeveelt en voorkómt de sterke voorkeur boven een code die veroordeelt.

Ten zesde, zonder uitzondering vernauwt de bestaande literatuur het probleem van de ethiek van de historici tot die van hun plichten. Deze (gerechtvaardigde) traditionele nadruk op plichten moet evenwel geplaast worden in een breder theoretisch raamwerk waarin ook de rechten van historici een plaats hebben. Zoals alle burgers, hebben historici universele rechten. Als *academici* genieten ze verder van de academische vrijheid. Academische vrijheid is het recht om zonder tussenkomst van buitenaf de rechten op vrije meningsuiting en op cultuur en wetenschap (vermeld in respectievelijk artikelen 19 en 27 van de *Universele verklaring voor de rechten van de mens*) te combineren. Hoewel zij stevig is verankerd in universele mensenrechten is de academische vrijheid daarnaast plichtsafhankelijk, in de zin dat ze academische historici slechts bescherming biedt als en terwijl ze hun belangrijkste professionele plicht vervullen, dat wil zeggen het eerlijke zoeken (in de ruimste betekenis) naar historische waarheid in onderzoek en onderwijs. Ten slotte, de vraag of historici een code nodig hebben, hangt niet uitsluitend van henzelf af; dat hangt ook af van buitenstaanders en hoe die de historici waarnemen. Tabel 6.2 toont alle spelers in het veld:

TABEL 6.2

BELANGHEBBENDEN BIJ EEN ETHISCHE CODE VOOR HISTORICI

Binnen het beroep

Beroepshistorici (academische beroepshistorici, geschiedenisdocenten, anderen)

Geschiedenisstudenten

Besturen van geschiedenisvakgroepen en academische historische instituten

Verenigingen van historici

Buiten het beroep

Amateurhistorici

Andere wetenschappers (archivarissen, archeologen, sociale wetenschappers, anderen)

Besturen van faculteiten en universiteiten

Ministeries van onderwijs

(Potentiële) leveranciers van:

- * informatie (producenten, eigenaren en bewaarders van bronnen; informanten, getuigen, respondenten)
- * opdrachten en contracten (overheid, anderen)
- * fondsen (sponsors)

Onderzoeksonderwerpen:

- * levenden
- * verwanten en vertegenwoordigers van overledenen

De media

Partijen die in conflict zijn met historici:

- * ontevreden bronbewaarders, opdrachtgevers, sponsors
- * klagers, eisers, rechters

Spanningen tussen verantwoording en autonomie en tussen wetenschap en beroep

Ethische codes voorzien in algemene principes die de methodische en organisatorische aspecten van de geschiedenis reguleren, en bevatten daarom zowel wetenschappelijke als professionele elementen. Deze principes gaan over de vrijheid en integriteit (van historici), het respect (voor hen die de historici bestuderen), en de zorgvuldige en methodisch uitgevoerde zoektocht naar waarheid (als het resultaat van deze interactie). Samen vormen zij echter geen reglement met uitputtende regels voor elk probleem dat kan optreden.

Zoals vermeld in hoofdstuk 1, bestaan er twee soorten spanning: spanningen tussen wetenschap en beroep, en binnen het beroep, spanningen tussen autonomie en verantwoording. Ethische codes bieden een oplossing voor het tweede type spanning, die tussen autonomie en verantwoording. En wel omdat als de historische professie een ethische code aanneemt, zij een vorm van verantwoording aan de maatschappij aflegt met het doel haar autonomie te maximaliseren.²³

Spanningen van het eerste type – tussen wetenschap en beroep – daarentegen kunnen ondanks een ethische code blijven bestaan, zoals het volgende voorbeeld aantoont. Het gaat om het beroepsgeheim inzake een bron die in vertrouwen informatie verstrekt. ‘Bron’ moet hier niet begrepen worden als een document, maar als de auteur van dat document. Het recht om geen bronnen van vertrouwelijke informatie te onthullen, betekent dat men deze bronnen mag anonimiseren als de van die bronnen afkomstige feiten en meningen worden vermeld. (Dit recht moet dus niet verward worden met het recht op stilte, besproken in hoofdstuk 3, dat de weglating van sommige feiten en meningen zelf toestaat.) Dit recht om geen bronnen van vertrouwelijke informatie te onthullen is een inmiddels breed erkend recht van journalisten.²⁴ Maar is het ook een recht van historici? Het antwoord heeft twee kanten, een professionele en een wetenschappelijke.

Voor de professionele kant kunnen we de *Principes betreffende het recht van journalisten*

om hun informatiebronnen niet te onthullen (2000) van de Raad van Europa als gids nemen.²⁵

Deze principes bevelen een ‘expliciete (...) bescherming van het recht van journalisten om geen informatie te onthullen die een bron identificeert’ aan, en schrijven voor dat inbreuken op dit recht uiterst zorgvuldig worden verantwoord.²⁶ Interessant is dat de *Principes* de term ‘journalist’ zeer breed omschrijven, namelijk als ‘elke natuurlijke persoon of rechtspersoon die regelmatig of beroepsmatig bezig is met de verzameling en verspreiding van informatie aan het publiek via een medium van massacommunicatie’. Dit slaat duidelijk ook op historici, vooral contemporaine historici. Gelijkaardige bepalingen bestaan in Amerika en Afrika.²⁷ Daarom hebben historici, professioneel gesproken, een recht op geheimhouding van bronnen dat vergelijkbaar is met dat van journalisten.

Op wetenschappelijk vlak liggen de zaken ingewikkelder. Om in staat te zijn feitelijke uitspraken en meningen te testen (zoals uiteengezet in hoofdstuk 1), hanteren wetenschappers principes van transparantie en verantwoording. Deze principes omvatten *maximale* openbaarmaking van informatiebronnen. Duidelijk is dat deze plicht van verifieerbaarheid, inclusief de annotatie van bronnen, botst met het recht de bronnen van vertrouwelijke informatie niet te onthullen. Omdat de vooruitgang in de wetenschap vitaal afhankelijk is van verifieerbaarheid, en dus van transparantie en verantwoording – meer zelfs, geloof ik, dan het publieke debat dat is – ligt het voor de hand dat van deze twee belangen (verifieerbaarheid en geheimhouding) de eerste het zwaarst weegt. Dat betekent dat het historici enkel toegestaan is hun informatiebronnen niet te onthullen, als ze hun beslissing grondig kunnen motiveren.²⁸ Dat betekent ook dat er een duidelijk verschil is tussen de professionele en wetenschappelijke rol van de historici: als deskundigen beschikken historici over een onversneden recht op geheimhouding, als wetenschappers moeten ze hogere standaarden van verantwoording hanteren dan journalisten.²⁹

Kortom, deze situatie verschilt van de eerste: terwijl journalisten over een recht op

geheimhouding beschikken dat alleen bij uitzondering door anderen kan beperkt worden, hebben historici hetzelfde recht maar omdat zij, anders dan journalisten, daarmee corresponderende wetenschappelijke plichten hebben, moeten zij zelf het gebruik van dat recht sterk beperken en voldoende verantwoorden. In dat opzicht lijkt het recht op geheimhouding van bronnen op het recht op stilte inzake historische feiten over reputaties: beide moeten tegen openbaarmaking worden afgewogen maar openbaarmaking weegt in principe het zwaarst.

Tien redenen om een ethische code aan te nemen

Tegen die achtergrond zie ik tien redenen om een ethische code aan te nemen. Een code:

- * is het brandpunt van moreel besef en debat onder historici;
- * geeft een overzicht van de rechten en plichten van historici;
- * is een instrument om de kern van de professie aan studenten te onderwijzen;
- * is een kompas om onverantwoord gebruik en misbruik van de geschiedenis op te sporen;
- * is een instrument om conflicten te beoordelen en te beslechten;
- * helpt om onverantwoord gebruik en misbruik van de geschiedenis terug te dringen en te voorkomen;
- * verheldert de grondslagen en grenzen van de historische professie voor allen binnen en buiten het vak;
- * helpt historici zich te beschermen tegen druk;
- * verhoogt de autonomie van de historische professie;
- * en verhoogt de transparantie en verantwoording, en dus het publieke vertrouwen in en begrip voor de historische professie.³⁰

Het volgende voorstel voor een ethische code voor historici bevat een mengsel van drie soorten principes. Een aantal principes bevat klassieke ideeën die werden geformuleerd en getoetst in

de loop van de eeuwen. Hun klassieke karakter geeft aan dat de code deel uitmaakt van een lange traditie van reflectie over de ethiek van historici. Andere oude principes werden geherformuleerd om te passen in een consistente taal van rechten en plichten waarvan de dwingende relevantie in het gehele boek werd aangetoond. En ten slotte, omdat de structuur en logica van de voorgestelde code bedoeld is om systematisch het gehele gebied van ethiek voor historici te bestrijken, zijn sommige principes nieuw, of lijken ze dat voor historici, hoewel ze reeds toegepast worden in andere domeinen van de wetenschap of de maatschappij.

Historici moeten alles doen wat in hun macht ligt om te waarborgen dat ze zorgvuldig omgaan met de geschiedenis. Het is onze professionele expertise – onze toegang tot en ons bezit van wetenschappelijke kennis over het verleden – die ons onderscheidt van anderen die in het verleden zijn geïnteresseerd.³¹ Dat betekent geenszins dat historici de eigenaars van de geschiedenis zijn – geschiedenis is te belangrijk om aan historici alleen overgelaten te worden; het wil zeggen dat ze specifieke plichten hebben. De filosoof André Mercier vatte de belangrijkste boodschap bondig samen met ‘*sagesse oblige*’.³²

EEN ETHISCHE CODE VOOR HISTORICI (*voorstel*)

INLEIDING

Artikel 1: bereik

Deze code is bedoeld voor academische historici (verder afgekort als ‘historici’). Het gebruik ervan is aanbevolen voor andere beroeps- en amateurhistorici. Zij is ook een instrument voor iedereen die geïnformeerd wil worden over de standaarden van de historische professie. Zij bevat een set van principes over de rechten en plichten van historici en drukt een visie uit op de vier onherleidbare waarden van de professie: vrijheid en integriteit (van historici), respect (voor hen die zij bestuderen), en de zorgvuldige en methodisch uitgevoerde zoektocht naar historische waarheid (als het resultaat van de interactie tussen de historici en de anderen).

De code vloeit voort uit UNESCO’s *Aanbeveling betreffende de status van onderwijzend personeel in het hoger onderwijs* (1997), artikel 22(k): ‘Instellingen van hoger onderwijs zouden verantwoordelijk moeten zijn voor (...) het opstellen (...) van ethische verklaringen of codes om het personeel in het hoger onderwijs de weg te wijzen in onderwijs, wetenschap, onderzoek en aanvullend werk (...)’, en uit de *Constitutie* van het Internationaal Comité voor Historische Wetenschappen (2005), artikel 1: ‘Het zal de vrijheid van mening en meningsuiting in het domein van het historische onderzoek en onderwijs verdedigen; het verzet zich tegen het misbruik van de geschiedenis en het zal elk middel te zijner beschikking aanwenden om ethisch professioneel gedrag van zijn leden te waarborgen.’

Artikel 2: toepassing

Historici zullen deze code gebruiken, bespreken en aanbevelen op congressen en tijdens hun onderzoek en onderwijs. De code moet geïnterpreteerd worden als een geheel; niets ervan mag uitgelegd worden op grond van argumenten die indruisen tegen de geest waarin zij is

geschreven. Klachten over inbreuken op de code, indien ondersteund met bewijs, verdienen een onderzoek door een representatief, gezaghebbend en onafhankelijk lichaam van historici, dat indien nodig deskundigen raadpleegt.

KERNTAKEN

Artikel 3: onderzoek; onderwijs

Historici hebben twee gelijke en verbonden kerntaken: het zoeken naar historische waarheid (historisch onderzoek) en de overdracht ervan (publicatie en geschiedenisonderwijs).

UNIVERSELE RECHTEN

Artikel 4: vrijheid van informatie en meningsuiting; intellectueel eigendom

De rechten van historici zijn gebaseerd op de *Universele verklaring voor de rechten van de mens* (1948) en de internationale verdragen die erop berusten. Van bijzonder belang zijn artikelen 19(1) en 19(2) van het *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten*; ze beschermen de vrijheid van informatie nodig voor historisch onderzoek en de vrijheid van meningsuiting nodig voor publicatie en geschiedenisonderwijs. Artikel 19 bepaalt het volgende: ‘(1) Een ieder heeft het recht zonder inmenging een mening te koesteren; (2) Een ieder heeft het recht op vrijheid van meningsuiting; dit recht omvat mede de vrijheid inlichtingen en denkbeelden van welke aard ook te garen, te ontvangen en door te geven, ongeacht grenzen, hetzij mondeling, hetzij in geschreven of gedrukte vorm, in de vorm van kunst, of met behulp van andere media naar zijn keuze.’ Even belangrijk is artikel 15(1)(c) van het *Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten* dat het intellectueel eigendom van historici beschermt. Het bepaalt dat ‘de Staten die partij zijn bij dit Verdrag het recht van een ieder [erkennen]: (...) de voordelen te genieten van de bescherming van de geestelijke en stoffelijke belangen voortvloeiende uit door hem verricht

wetenschappelijk werk (...) waarvan hij de schepper is.’

PLICHTSAFHANKELIJKE RECHTEN

Artikel 5: academische vrijheid; autonomie; internationale contacten

Plichtsafhankelijke rechten kunnen alleen ingeroepen en uitgeoefend worden wanneer historici hun plichten vervullen. Terwijl historici hun plichten vervullen binnen of buiten de academie zijn artikelen 15(2), 15(3) en 15(4) van het *Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten* (1966) van toepassing, in het bijzonder het volgende: ‘De door de Staten die partij zijn bij dit Verdrag te nemen maatregelen (...) houden mede in die, welke noodzakelijk zijn voor het behoud, de ontwikkeling en de verbreiding van wetenschap en cultuur’, deze Staten ‘verbinden [zich ertoe] de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk’ en ‘[erkennen] de voordelen die de stimulering en ontwikkeling van internationale contacten en van internationale samenwerking op wetenschappelijk en cultureel gebied met zich brengen.’ Deze artikelen houden in dat historici recht hebben op academische vrijheid, inclusief het recht om zich zonder inmenging te organiseren. Deze academische vrijheid strekt zich ook uit tot meningen en activiteiten in de openbare sfeer als die ondubbelzinnig plaatsvinden als onderdeel van het academische werk. Historici wordt toegestaan informatie uit te wisselen op internationaal niveau, hetgeen het recht om te reizen voor wetenschappelijke doeleinden inhoudt. De taken van historici vragen langetermijninzet en daarom is de academische vrijheid van historici het best beschermd door een systeem van vaste aanstellingen.

Artikel 6: onderwerpenkeuze

Historici hebben het recht om hun onderzoeksonderwerpen en hun curricula voor onderwijsonderwerpen te kiezen en vorm te geven zonder politieke of andere niet-

wetenschappelijke inmenging.

Artikel 7: selectie van informatie

Historici hebben het recht om te werken op basis van billijke wetten inzake auteursrecht, openbaarheid van bestuur, archieven, en privacy en smaad. Ze hebben het recht te eisen dat selectiecriteria voor archieven (dat wil zeggen, criteria om documenten te bewaren of te vernietigen) niet politiek geïnspireerd zijn en het historisch belang terdege laten meewegen; dat maximale, vrije en gelijke toegang tot informatie de regel is, en dat beperkingen uitzonderlijk zijn en alleen dienen voor doeleinden die bij wet zijn voorgeschreven en die noodzakelijk worden geacht in een democratische maatschappij. Het moet mogelijk zijn om beperkingen aan te vechten door middel van een procedure die onafhankelijk is van de uitvoerende macht.

PLICHTEN IN HET ALGEMEEN

Artikel 8: complementariteit

In hun hoedanigheid van mensen, burgers, deskundigen en academici bezitten historici algemene plichten die zijn vastgelegd in internationale instrumenten. Hun specifieke plichten zijn complementair bij deze algemene plichten. Historici hebben specifieke plichten omdat ze wetenschappelijke kennis over het verleden verwerven. Om deze specifieke plichten te vervullen, moeten ze beschikken over de rechten die boven werden bepaald. Als deze rechten geheel of gedeeltelijk ontbreken, zullen historici nog steeds pogen hun specifieke plichten naar beste vermogen te vervullen. Bovendien zullen ze conflicten tussen hun algemene en specifieke plichten (in het bijzonder tussen hun plichten als loyale burgers en die als kritische wetenschappers) bespreken op congressen en tijdens hun onderzoek en onderwijs, en ze tegen elkaar afwegen in de geest van deze code.

PLICHTEN BETREFFENDE ONDERWERPEN VAN STUDIE

Artikel 9: respect

In het besef van de universele rechten van de levenden en van de universele plichten jegens de doden, zullen historici de waardigheid respecteren van de levenden en doden die ze bestuderen. Het *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten* (1966) is van toepassing, in het bijzonder artikel 17(1): ‘Niemand mag worden onderworpen aan willekeurige of onwettige inmenging in zijn privéleven, zijn gezinsleven, zijn huis en zijn briefwisseling, noch aan onwettige aantasting van zijn eer en goede naam’, alsook artikel 19(3): ‘Aan [het recht op vrijheid van meningsuiting] zijn bijzondere plichten en verantwoordelijkheden verbonden. Deze kan derhalve aan bepaalde beperkingen worden gebonden, doch alleen beperkingen die bij de wet worden voorzien en nodig zijn: (a) in het belang van de rechten of de goede naam van anderen; (b) in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de openbare orde, de volksgezondheid of de goede zeden.’

PLICHTEN BETREFFENDE WERK

Artikel 10: integriteit; historische waarheid

Integriteit is de morele fundering van het werk van historici. Het moet de bedoeling van historici zijn eerlijk naar de historische waarheid te zoeken, zelfs al zijn zij zich ervan bewust dat hun kennis altijd voorlopig en feilbaar is en zelfs al zijn er grenzen aan die zoektocht zoals bepaald in artikel 9 (‘respect’). Historici zullen zich altijd verzetten tegen het misbruik van de geschiedenis (het gebruik ervan met de bedoeling te misleiden) en het onverantwoorde gebruik van de geschiedenis (het misleidende of nalatige gebruik ervan).

Artikel 11: toegang tot informatie

Wanneer ze toegang krijgen tot historische of andere informatie zullen historici (1) embargo’s

voorzien in de wetten inzake openbaarheid van bestuur en archieven, (2) het principe van de geïnformeerde instemming dat geldt voor gesprekken, en (3) vertrouwelijkheidsbeloften respecteren. Historici die voorwaardelijk toegang krijgen tot vertrouwelijke informatie over individuen, privé-instellingen of de regering – voorwaarden zoals: monopolistische toegang; bevoorrechte toegang; selectieve toegang; zwijgplicht over de informatie tijdens en/of na het onderzoek; goedkeuring van de onderzoeksopzet; anonimisering van informatie of haar bronnen (informanten, getuigen en respondenten); goedkeuring van manuscripten; controle en fiat door derden vóór publicatie; gedeeltelijk of geheel of tijdelijk publicatieverbod – zullen, in de geest van deze code, een faire afweging maken tussen wat het voordeel is in termen van het geschatte informatiesurplus en het nadeel voor alle betrokken partijen op het gebied van ongelijke toegang, bevooroordeelde informatie, of niet-identificeerbaarheid van personen. Historici hebben het recht om de bronnen van vertrouwelijke informatie niet te onthullen, maar gegeven hun wetenschappelijke plichten van transparantie en verantwoording moeten ze deze geheimhouding afwegen tegen openbaarmaking (waarbij openbaarmaking in principe het zwaarst weegt).

Artikel 12: openbaarmaking van informatie

De openbaarmaking van informatie wordt bepaald door artikelen 10 en 11, en beperkt door artikel 9. Publicatie van informatie en er in het openbaar over spreken is de regel; vertrouwelijkheid de uitzondering. Als deel van hun recht op stilte – zelf een integraal deel van het universele recht op vrije meningsuiting – bezitten historici, na het afwegen van het individuele tegen het publieke belang, het recht om historische feiten die de privacy en reputatie van personen, levend of dood, schaden, niet te vermelden. De afweging geschiedt als volgt: in privacyzaken zijn de belangen van openbaarmaking en geheimhouding evenwaardig; in reputatiezaken weegt openbaarmaking in principe het zwaarst.

Artikel 13: kritische en objectieve methode; onafhankelijkheid

Historici zullen een kritische houding aannemen en een methode gebruiken die gebaseerd is op (1) zorgvuldigheid (transparantie; respect voor bewijs en bewijsvoering; beheersing van vooringenomenheid en anachronisme; onpartijdigheid en objectiviteit) op het niveau van feiten en beschrijving, en (2) plausibiliteit op het niveau van meningen en analyse. Historici zullen open zijn over hun perspectief op het verleden en de namen van instellingen of personen van wie zij afhankelijk zijn, openbaar maken. Zij zullen streven naar politieke, ideologische en intellectuele onafhankelijkheid en naar zoveel financiële onafhankelijkheid van de overheid, opdrachtgevers en sponsors als mogelijk.

Artikel 14: vrij debat; verantwoording; universalisme

Vrije en openbare uitwisseling van ideeën is de zuurstof van de historische wetenschap. Historici zullen hun gestaafde onderzoeksresultaten zoveel mogelijk publiceren en verspreiden. Rapporten met een geheim of vertrouwelijk karakter zullen tot een minimum beperkt blijven. De bespreking van werk door collega's (*peer review*) zal objectief en onpartijdig geschieden; ze zal alleen anoniem zijn als dat absoluut nodig is. Collega's wier belangen strijdig of verstrengeld zijn, of lijken te zijn, met die van de historici wier werk wordt besproken, zullen zich van bespreking onthouden. Historici zullen hun resultaten laten controleren in een vrij en publiek debat tussen geïnformeerde en verifiërende collega's, studenten en derden. Zij zullen zich tolerant opstellen tegenover afwijkende geïnformeerde en *bona fide* meningen van historici uit de *mainstream* of hun tegenstanders. Hun visie zal universalistisch zijn in die zin dat hun onderzoek niet publieksafhankelijk is maar in principe wereldwijde verificatie toelaat.

Artikel 15: morele oordelen

Historici zullen letten op hun impliciete morele oordelen. Als onderdeel van hun recht op stilte

hebben historici een absoluut recht om hun eigen expliciete morele oordelen over het verleden niet te vermelden. Hun zal het evenwel toegestaan worden zulke expliciete morele oordelen over hun onderwerpen van studie te vellen, op voorwaarde dat deze voldoende feitelijke basis hebben, voorzichtig en fair zijn, en een bijdrage tot het publieke debat over de geschiedenis vormen. In deze oordelen zullen historici te allen tijde duidelijk onderscheid maken tussen de waarden van de tijdgenoten van de bestudeerde periode, die van henzelf, en die belichaamd in universele mensenrechtenstandaarden. Hoewel historici niet verplicht zijn om uitspraken te doen over de verantwoordelijkheid en de schuld van historische actoren of om morele lessen uit het verleden te trekken, zullen ze toch proberen, in het geval van onverjaarbare misdrijven zoals genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven, naar beste vermogen het gamma van gefundeerde morele oordelen aan te wijzen.

PLICHTEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ

Artikel 16: het recht op geschiedenis

De eerste plicht van historici jegens de maatschappij – begrepen als zowel de lokale, nationale als globale gemeenschap – is het vervullen van de andere plichten vermeld in deze code. Artikelen 15(1)(a) en 15(1)(b) van het *Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten* erkennen het recht van een ieder ‘deel te nemen aan het culturele leven’, en ‘de voordelen te genieten van de wetenschappelijke vooruitgang en de toepassing daarvan’. Om die reden zullen historici pogen belangrijke historische vragen die door de maatschappij worden gesteld te beantwoorden naar beste vermogen. Ze zullen het historisch besef van hun maatschappij bevorderen en haar recht op geschiedenis faciliteren, op voorwaarde dat deze promotie geschiedt in de geest van deze code. Als ze activiteiten verrichten op het openbare forum, zullen historici elke dubbelzinnigheid vermijden over de vraag of ze optreden met hun professionele en wetenschappelijke gezag (zie artikel 5). Historici zullen helpen om de

kwaliteit van het geschiedenisonderwijs in basis- en middelbaar onderwijs te verhogen, met name de inhoud van geschiedenisleerplannen en geschiedenisleerboeken.

Artikel 17: het recht op geheugen

Herinneringen zijn meningen en als zodanig beschermd door artikel 19(1) van het *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten*. Het koesteren van meningen, en bij uitbreiding van herinneringen, laat geen uitzondering of beperking toe. Elk individu heeft een recht op herinnering. Het recht om herinneringen te hebben houdt het recht in om niet door anderen tot specifieke herinneringen gedwongen te worden. Anderen kan geen herinneringsplicht worden opgelegd. Het uiten van meningen, en bij uitbreiding van herinneringen, is onderhevig aan de beperkingen van artikel 19(3) van het *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten* (boven geciteerd). Hoewel historici de herinneringsplicht moeten verwerpen en hoewel zij individueel de vrijheid bezitten om hun onderzoeks- en onderwijsonderwerpen te kiezen, vormen ze een globale professionele gemeenschap die als zodanig de collectieve plicht heeft, althans in principe, om het verleden in zijn geheel te bestuderen, inclusief verdrongen, over het algemeen vergeten of controversiële historische kwesties.

Artikel 18: democratie

Historici zullen de democratie steunen omdat een democratische maatschappij – dat wil zeggen een maatschappij die de mensenrechten zoals bepaald in de *Universele verklaring voor de rechten van de mens* erkent en respecteert – een noodzakelijke voorwaarde is voor de historiografie. Omgekeerd weerspiegelt en versterkt een gezonde historiografie de democratische maatschappij.

PLICHTEN BETREFFENDE DE HISTORISCHE PROFESSIONIE

Artikel 19: bescherming

Historici zullen de historische professie en haar bronneninfrastructuur beschermen en bevorderen. Ze zullen zich verzetten tegen externe bedreigingen van de autonomie van de professie. Ze zullen zich ook verzetten tegen interne bedreigingen van de integriteit van de professie, namelijk het misbruik en onverantwoord gebruik van de geschiedenis vermeld in artikelen 1, 2 en 10, de onrechtvaardige behandeling van collega's en studenten, en de ongelijkheid onder gelijke condities.

Artikel 20: solidariteit

Historici zullen collega's en geschiedenisstudenten behandelen met respect en sympathie. Zij zullen werken voor de rechten van alle leden van de beroepsgroep in de wereld. Ze zullen solidair zijn met collega's en geschiedenisstudenten wier rechten worden geschonden.³³

Noten

- ¹ ‘Science sans conscience n’est que ruine de l’âme.’ François Rabelais, *Pantagruel: Édition critique sur le texte de l’édition publiée à Lyon en 1542 par François Juste* (Parijs: Honoré Champion, 1997), 110. De teksten van alle ethische codes vermeld in hoofdstuk 6 zijn te vinden op de ethiek-pagina van de website van het Network of Concerned Historians (<http://www.concernedhistorians.org>).
- ² Zie ook Richard Vann, ‘Historians and Moral Evaluations’, *History and Theory*, 43, nr. 4 (december 2004), 2-3, 6.
- ³ Carl Mitcham, ‘Ethical Issues in Pseudoscience: Ideology, Fraud, and Misconduct’, in: William Williams, red., *Encyclopedia of Pseudoscience: From Alien Abductions to Zone Therapy* (Chicago en Londen: Fitzroy Dearborn, 2000), xv-xvi.
- ⁴ Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, deel 1 (Parijs: Gallimard, 1984), xvii-xlii; René Rémond, *Quand l’État se mêle de l’Histoire* (Parijs: Stock, 2006), 96-97.
- ⁵ Chris Lorenz, ‘Van homo academicus tot homo economicus: Over de functieverandering van de universiteit in de “kenniseconomie”’, in: Thijs Jansen, Gerrit de Jong en Ab Klink, red., *De nieuwe schoolstrijd!* (Amsterdam: Boom, 2006), 124-152.
- ⁶ UNESCO, *Recommendation Concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel* (<http://www.unesco.org>; 1997), artikel 22(k). Zie ook International Association of Universities, *Statement on Academic Freedom, University Autonomy and Social Responsibility* (<http://www.unesco.org/iau>; 1998), en vele regionale instrumenten. Zie specifiek voor geschiedenis ook, Council of Europe (Parliamentary Assembly), *History and the Learning of History in Europe: Recommendation 1283* (<http://www.assembly.coe.int>; 1996), paragraaf 14(xi) (‘Er moet een reglement voor geschiedenisonderwijs worden opgesteld in samenwerking met de geschiedenisleraren, alsook een Europees Handvest om

hen te beschermen tegen politieke manipulatie.’) en paragraaf 15(iii) (‘De Vergadering beveelt [...] aan dat het Comité van Ministers [...] zou garanderen dat het recht van historici op vrijheid van meningsuiting beschermd is.’)

- ⁷ Ahmed Baghli, Patrick Boylan en Yani Herreman, *History of ICOM (1946-1996)* (Parijs: International Council of Museums, 1998), 51-52. De code zelf: International Council of Museums, *Code of Ethics for Museums* (<http://www.icom.museum>; vroegere versies: 1986, 2001; 2004) [Nederlandse versie: *Gedraglijn voor museale beroepsethiek* (Amsterdam: Nederlandse Museumvereniging en ICOM Nederland, 1991)].
- ⁸ World Archaeological Congress, *Vermillion Accord on Human Remains* (1989), en Idem, *First Code of Ethics* [1990], en Idem, *The Tamaki Makau-rau Accord on the Display of Human Remains and Sacred Objects* (zonder datum) (<http://www.worldarchaeologicalcongress.org>).
- ⁹ Yvonne Bos-Rops, ‘Een mooi beroep verdient een code’, *Archievenblad*, 101, nr. 1 (1998), 20-21. De code zelf: International Council on Archives, *Code of Ethics* (<http://www.ica.org>; 1996) [Nederlandse vertaling in: *Bibliotheek- & archiefgids*, 73, nr. 6 (1997), 231-232].
- ¹⁰ Carol Barker en Matthew Fox, *Classified Files: The Yellowing Pages – A Report on Scholars’ Access to Government Documents* (New York: The Twentieth-Century Fund, 1972), 61-62.
- ¹¹ John Gilissen, ‘La Responsabilité civile et pénale de l’historien’, *Revue belge de philologie et d’histoire*, 38(1960), deel 2, 1037-1039. Voor andere vroege pogingen, zie Charles Samaran, red., *L’Histoire et ses méthodes* (Parijs: Gallimard, 1961), xii-xiii (elf historisch-methodologische principes), en David Fischer, *Historians’ Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought* (New York, etc.: Harper Torchbooks, 1970) (een briljant boek dat 112 denkfouten van historici ontrafelt).

- ¹² American Historical Association, *Statement on Standards of Professional Conduct* (<http://www.historians.org>; 1987; acht keer bijgewerkt tussen mei 1987 en januari 2003, volledig herzien in januari 2005). Zie voor discussies van vóór 1987, bijvoorbeeld, Sheldon Hackney en anderen, *Report of the American Historical Association Committee on the Rights of Historians* (<http://www.historians.org>; 1974) – het resultaat van discussies die in 1970 waren begonnen. Vier verenigingen verbonden met de American Historical Association verstrekten gespecialiseerde richtlijnen: de American Association for State and Local History (2002), de National Council on Public History (1986, 2007), de Oral History Association (1989, 1996), en de Society for History in the Federal Government (zonder datum).
- ¹³ Australian Council of Professional Historians Associations, *Code of Ethics and Professional Standards for Professional Historians in Australia* (<http://www.historians.org.au>; 2001); Australian Historical Association, ‘AHA Code of Conduct’, *History Australia: The Australian Historical Association Bulletin*, 3, nr. 1 (juni 2006), 31.1-31.2 (oorspronkelijk verschenen in 2003; zie ook <http://www.theaha.org.au>).
- ¹⁴ Schweizerische Gesellschaft für Geschichte/Société suisse d’histoire, *Ethik-Kodex / Code d’éthique* (<http://www.sgg-ssh.ch>; 2004).
- ¹⁵ Internationaal Comité voor Historische Wetenschappen, *Constitution* (<http://www.cish.org>), artikel 1.
- ¹⁶ Rolf Torstendahl, ‘History, Professionalization of’, in: Neil Smelser en Paul Baltes, red., *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, deel 10 (Oxford, etc.: Elsevier-Pergamon, 2001), 6868.
- ¹⁷ Zie de codes van de Oral History Association of Australia, *Guidelines of Ethical Practice* (<http://www.ohaa.net.au>; s.d. [2007]); Oral History Association, *Oral History Evaluation*

Guidelines (<http://www.ac.wvu.edu>; [Bellingham, WA] 1996); National Oral History Association of New Zealand, *Code of Ethical and Technical Practice* (<http://www.oralhistory.org.nz>; 2001); en Oral History Society, *Ethical Guidelines* (<http://www.ohs.org.uk>; [Londen], zonder datum).

- ¹⁸ Zie Thomas Nagel, *The View from Nowhere* (New York en Oxford: Oxford University Press, 1986), 164-188; Derek Parfit, *Reasons and Persons* (Oxford: Clarendon Press, 1984), 452-453.
- ¹⁹ Torstendahl, 'History, Professionalization of', 6865.
- ²⁰ 'AHA Announces Changes in Efforts Relating to Professional Misconduct' (Washington: persbericht American Historical Association, 5 mei 2003); William Cronon, 'A Watershed for the Professional Division' (Washington: American Historical Association, september 2003).
- ²¹ Eric Barendt, *Freedom of Speech* (volledig herziene tweede uitgave; Oxford: Oxford University Press, 2005), 213; zie ook 217, 220-221.
- ²² Robert Merton, 'The Normative Structure of Science', in: Idem, *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations* (Chicago en Londen: University of Chicago Press, 1973), 267-278; Philip Altbach, 'The Academic Profession', in: Idem, red., *International Higher Education: An Encyclopedia*, deel 1 (New York en Londen: Garland, 1991), 43-44.
- ²³ Zie voor dit inzicht, bijvoorbeeld, Theo Thomassen, 'Archivists between Knowledge and Power: On the Independence and Autonomy of Archival Science and the Archival Profession', *Arhivski Vjesnik* (Zagreb), nr. 42 (1999), 149-167.
- ²⁴ International Federation of Journalists, *Declaration of Principles on the Conduct of Journalists* (oorspronkelijk 1954; <http://www.ifj.org>, 1986), principe 6; Barendt, *Freedom of Speech*, 422-423, 435-441.

- ²⁵ Council of Europe (Committee of Ministers), *Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to Member States on the Right of Journalists Not To Disclose Their Sources of Information* (inclusief *Principles Concerning the Right of Journalists Not to Disclose Their Sources of Information*) (<http://www.assembly.coe.int>; 2000). Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft het bronnengeheim bevestigd (met name in *Goodwin versus the United Kingdom* [1996]).
- ²⁶ *Principles Concerning the Right of Journalists*, principes 1 en 3.
- ²⁷ Inter-American Commission on Human Rights, *Inter-American Declaration of Principles on Freedom of Expression* (<http://www.cidh.oas.org>; 2000), principe 8; African Commission on Human and People's Rights, *Declaration of Principles on Freedom of Expression in Africa* (<http://www.achpr.org>; 2002), principe 15.
- ²⁸ Zie voor een controversiële zaak uit 1970 in de Verenigde Staten die draaide om bevoorrechte toegang tot geheime overheidsbronnen (privé-papieren, memoires, etc.) en vervolgens om het excessieve gebruik van die bronnen en van tachtig persoonlijke interviews in een monografie zonder annotatie, zonder vermelding van de auteurs van die documenten en zonder ze direct te citeren: Barker en Fox, *Classified Files*, 78-81.
- ²⁹ De rechters van het Europees Hof voor de Mensenrechten zullen over het algemeen van journalisten niet het strenge waarheidsverweer vragen, maar een minder veeleisend verweer (zoals goede trouw). Zie Monica Macovei, *Freedom of Expression: A Guide to the Implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights* (oorspronkelijk 2001; Straatsburg: Council of Europe, 2004), 10.
- ³⁰ Zie ook John Lere en Bruce Gaumnitz, 'The Impact of Codes of Ethics on Decision Making: Some Insights from Information Economics', *Journal of Business Ethics*, 48 (2003), 373-374; en Bos-Rops, 'Een beroepscode', 228.

- ³¹ Edward Shils, *The Calling of Education: The Academic Ethic and Other Essays on Higher Education*, red. Steven Grosby (Chicago: Chicago University Press, 1997), 9-13; Karl Popper, 'The Moral Responsibility of the Scientist', in: Paul Weingartner en Gerhard Zecha, red., *Induction, Physics, and Ethics: Proceedings and Discussions of the 1968 Salzburg Colloquium in the Philosophy of Science* (Dordrecht: Reidel, 1970), 335.
- ³² 'Wijsheid verplicht', een maxime van André Mercier, in zijn 'Science and Responsibility', in: Weingartner en Zecha, red., *Induction*, 342.
- ³³ Niet alle artikelen van deze code zijn uitputtend in voorgaande hoofdstukken besproken. Houvast is te vinden in hoofdstuk 1 voor artikelen 1, 3, 5-7, 12-14 en 18-19; in hoofdstuk 2 voor artikelen 7, 10-11 en 18; in hoofdstuk 3 voor artikelen 4, 9, 11-13 en 15; in hoofdstuk 4 voor artikelen 4, 9 en 11; in hoofdstuk 5 voor artikelen 4, 6, 9 en 15-19; en in hoofdstuk 6 voor artikelen 1-3, 5, 7-8, 11, 14 en 20.